

Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi

Haziran 2022

Yıl 12, Sayı 1, ss. 239-270

DOI: <https://doi.org/10.20493/birtop.1106524>

Makale Türü: Araştırma makalesi

Geliş Tarihi: 20.04.2022

Kabul Tarihi: 15.06.2022

Journal of Individual & Society

June 2022

Year 12, Issue 1, pp. 239-270

Article Type: Research article

Submitted: 20.04.2022

Accepted: 15.06.2022

Atf Bilgisi / Reference Information

KİŞİ, E. (2022). SSCB'den Rusya Federasyonu'na Türk-Rus İlişkileri: İmkanlar ve Açmazlar, Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi, 12 (1), 239-270.

SSCB'DEN RUSYA FEDARASYONU'NA TÜRK-RUS İLİŞKİLERİ: İMKÂNLAR VE AÇMAZLAR

TURKISH-RUSSIAN RELATIONS FROM THE USSR TO THE RUSSIAN FEDERATION: POSSIBILITIES AND DAILS

Erden KİŞİ

Öğr. Gör., Dr., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Erciş İşletme Fakültesi, Siyaset Bilimi ve
Uluslararası İlişkiler Bölümü

Lecturer Dr., Van Yüzüncü Yıl University, Erciş Faculty of Business Administration,
Department of Political Science and International Relations

E-posta: erdenkisi@yyu.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3124-680X>

ÖZET

Bilindiği üzere Osmanlı Devleti'nden bugüne Türk-Rus ilişkileri her dönem varlığını korumuştur. Osmanlı'nın en çok savaştığı devlet olması hasebiyle iki toplum arasında yoğun bir ilişki ağı olduğu görülmektedir. Türkler ve Ruslar arasındaki ilişkilerin Çarlık Rusyası'ndan SSCB'ye oradan da Rusya Federasyonu'na kadar yoğun bir şekilde ilerlediği anlaşılmaktadır. Orta Asya'dan Kafkasya'ya ve oradan da Balkanlar'a kadar iki ülke arasında yoğun bir ilişki ağının olduğu da görülmektedir. 20. yüzyıla gelindiğinde ise iki ülke ilişkileri daha farklı bir boyuta ulaşmıştır. Bu süreçte hem Ruslar hem de Türklerin önemli bir devrim yaşaması ile iki ülke

ilişkilerinde daha farklı bir sayfa açılmıştır. Daha sonrasındaki süreçte ise Soğuk Savaş'ın başlamasıyla Türkiye ve SSCB ilişkilerinde bir soğuma olduğu anlaşılmaktadır. Soğuk Savaş'ın ardından SSCB'nin tarih sahnesinden silinip Rusya Federasyonu'nun kurulması ile daha farklı bir sürece geçilmiştir. 2000'li yıllar sonrasında ise Türkiye ve Rusya'nın gerek Orta Doğu'da gerek Kafkasya'da gerek Orta Asya'da gerekse de Balkanlar'da ilişkilerinin olduğu görülmüştür. Bu çalışmada derin bir mazisi olan Türk-Rus ilişkilerinin geçmişi, şimdiki yapısı ve geleceği yön anlaşılmaya çalışılacaktır. İki ülke arasındaki ilişkilerin sosyo-politik bir analizi yapılarak, 21. yüzyılda iki ülke ilişkilerinde hâkim olan siyasal anlayış açıklanacaktır. En nihayetinde ise gelecek dönemde iki ülke arasındaki ilişkilerin geleceği yön ve tarz üzerine ortaya atılan görüşler tartışılacaktır. **Anahtar Kelimeler:** *Tarihte Türkler ve Ruslar, SSCB ve Türkiye, Türkiye ve Rusya Federasyonu, Türk- Rus İlişkilerinin Geleceği.*

ABSTRACT

As it is known, Turkish-Russian relations have always existed since the Ottoman Empire. It is seen that there is a dense network of relations between the two societies since the Ottoman Empire was the state that fought the most. It has been understood that relations between Turks and Russians have progressed intensively from Tsarist Russia to the USSR and from there to the Russian Federation. It is also seen that there is an intense network of relations between the two countries, from Central Asia to the Caucasus and from there to the Balkans. In the 20th century, relations between the two countries reached a different dimension. In this process, a different page was opened in the relations between the two countries, with both the Russians and the Turks experiencing an important revolution. In the later period, it was understood that there was a divergence in relations between Turkey and the USSR with the start of the Cold War. After the Cold War, the USSR disappeared from the stage of history and a different process started with the establishment of the Russian Federation. Since the 2000s, it has been seen that Turkey

and Russia have relations in the Middle East, the Caucasus, Central Asia, and the Balkans. In this study, the past, current structure, and direction of the Turkish-Russian relations, which have a deep past, will be tried to be understood. By making a socio-political analysis of the relations between the two countries, the dominant political understanding of the relations between the two countries in the 21st century will be explained. Finally, the views on the direction and style in which the relations between the two countries will develop in the coming period will be discussed.

Key Words: *Turks and Russians in History, USSR and Turkey, Turkey and Russian Federation, Future of Turkish-Russian Relations.*

Giriş

Türk-Rus ilişkilerinin kronolojik sürecinin ilk teması olarak Moskova Knezliği ile Osmanlı Devleti'nin elçiler aracılığı ile temasa geçtiği 1492 senesini ifade etmek zorunda olsak da esasında köklü iki halkın kuzeyde aynı bölgede iletişimleri oldukça eski dönemlere uzanmaktadır (Topsakal, 2016: 34). Türklerin ana yurdu olan Orta Asya'da, Türkler ve Rusların yoğun bir ilişki ağı içerisinde olduğu görülmektedir. Özellikle Türklerin Anadolu'ya geliştikten sonra bu iletişimin devam ettiği görülmektedir. Anadolu'da Türklerin kurduğu devletler ile beraber, Türk-Rus ilişkisinin oldukça derinleştiği görülmektedir.

13. yüzyılda kurulan daha sonra bir cihan imparatorluğu olarak tarih sahnesine çıkan Osmanlı Devleti ile birlikte Ruslarla en yoğun ilişki döneminin başladığı görülmektedir. İki devlet arasındaki ilişkilerin yaklaşık altı yüzyıl boyunca her düzeyde cereyan ettiği anlaşılmıştır. 1923'ten sonra da çeşitli düzeylerde Türk-Rus ilişkilerinin devam ettiği görülmektedir. Tarihi ve kültürel olarak Türklerin bağının bulunduğu tüm coğrafyalarda Rusların da bir şekilde bulunduğu görülmektedir. Özellikle Orta Asya, Kafkasya, Anadolu ve Balkanlar'da her daim bir Türk-Rus ilişkisinin yaşandığı anlaşılmaktadır. Tarihsel süreç içerisinde kesintisiz bir şekilde devam eden ikili ilişkiler, bugün de aynı coğrafyalar üzerinde devam etmektedir.

Görüleceği üzere 1917 yılında başlayan Bolşevik Devrimi'nden sonra Türk-Rus ilişkileri oldukça farklı bir forma dönüşmüştür. Rusya'da yaşanan iç savaşta İngiltere ve Fransa gibi ülkelerin Çarlık Rusyası'na destek vermeleri, Türkiye ve Bolşevik Rusyası'nı yakınlaştırmıştır (Boy, 2020: 818). Dönemin şartları içerisinde bu yakınlaşmanın şaşkıncı olmadığı anlaşılmaktadır. Özellikle Batı merkezli bir emperyalizm ile karşı karşıya olmak nedeni ile Türkler ve Ruslar, ortak bir düşmana sahip olmuştur. Daha sonrasında Bolşevik Rusyası'nın Kurtuluş Savaşı sürecinde Doğu Anadolu'dan çekilmesi, ilişkileri iyileştiren bir gelişme olmuştur. Akabinde Türk Devrimi'nin yaşanması ile beraber Türk-Rus ilişkileri, oldukça yüksek bir seviyeye taşınmıştır. 1923'ten sonra Ruslar ile imzalanan dostluk antlaşmaları, iki ülke ilişkilerini daha üst bir noktaya ulaştırmıştır. İki ülke arasında yaşanan ilişkilerdeki iyileşme süreci, Soğuk Savaş'ın başladığı döneme kadar varlığını korumuştur. Bu tarihten sonra Türkiye'nin Varşova Paktı'na karşı NATO ile Soğuk Savaş sürecinde yerini alması, ikili ilişkilerde bir düşüşün yaşanmasına neden olmuştur. 1952 yılına gelindiğinde ise Türkiye'nin NATO'ya resmi olarak üye olması ile Türk-Rus ilişkilerinde bir soğuma süreci yaşanmıştır. Uzun bir dönem NATO, Türkiye'yi SSCB yayılımını engellemek için en hayati güç olarak nitelendirmiştir. Bu temelde Soğuk Savaş'tan bugüne Türk-Rus ilişkileri, çok üst bir seviyeye ulaşamamıştır.

Bilindiği üzere 1990'da SSCB'nin dağılmasıyla on beş bağımsız devlet ortaya çıkmıştır. Bu devletlerden olan, Orta Asya ve Kafkasya'da yer alan beş Türk devleti, yoğun bir şekilde küresel sisteme entegre olmaya çabalamışlardır (Özsoy, 2019: 752). Orta Asya'dan Kafkasya ve Balkanlar'a kadar var olan bağımsız Türki Cumhuriyetler, Türkiye için ciddi bir öneme sahip olmuştur. Bu nedenle Türkiye, Soğuk Savaş'ın bitiminden bu yana, uluslararası ilişkilerde Türki Cumhuriyetlere oldukça önem vermiştir. Bu durum hem Batılı ülkeleri hem de Rusya'yı oldukça rahatsız etmiştir. Özellikle 2000'li yıllar sonrasında tekrar küresel bir aktör olarak hareket etmeye çalışan Rusya, bu durumdan rahatsız olduğunu göstermiştir.

Türkiye'nin Kafkasya'da, Balkanlar'da ve Orta Asya'da ortaya koyduğu politikalar, Rusya tarafında rahatsızlık uyandırmıştır. Soğuk Savaş

sonrasında Türk-Rus ilişkilerini, bu minvalde değerlendirebilmek mümkündür. Ayrıca son dönemlere gelindiğinde Türk-Rus ilişkilerinde ciddi krizlerin yaşandığı da görülmüştür. Bu krizlerin başında; “Uçak Krizi” (2015) ve “Karlov Suikastı” (2016) gelmiştir.

İki ülke arasında yaşanan geçmişe dönülecek olursa bilindiği üzere Ekim 1917'den sonra Rusya'da iktidara Lenin gelmiş ve ülkede özel mülkiyeti kaldırarak yeni bir ekonomik sistem oluşturmuştur. 1918 senesinden sonra ise Rusya bir dikta rejimi ile idare edilmiştir (Toprak, 2011: 162). Yakın dönemlerde iki önemli devrim yaşayan Türk ve Rus toplumu, ortak bir ötekiye (Batı özneli emperyalizm) sahip olmalarına rağmen çok farklı bir siyasal dönüşüm yaşamışlardır. 1923'ten sonra Türkler, monarşiden cumhuriyete geçerken Ruslar, monarşiden komünizme geçmiştir. İdeolojik tercihleri oldukça farklı olan Türkiye ve SSCB arasında yine de uzun bir dönem ciddi bir sorun yaşanmamıştır. Daha sonrasında ise dünyanın bir ideolojik kamplaşma sürecine girmesi ile beraber Türkiye, komünist bloğun karşısındaki saf olan NATO'nun yanında yer almıştır.

Soğuk Savaş sonrasındaki sürece gelinecek olursa Türkler ve Ruslar arasında 2000'li senelerde artan ve 24 Kasım 2015 tarihine kadar yükselerek devam eden iş birliği süreci, “Uçak Krizi” ile birlikte kopma noktasına ulaşmıştır (Yeltin, 2021: 38). Bu süreçte iki ülke ilişkilerinde derin bir yara açılrsa da gerek Türkiye gerekse de Rusya ilişkilerde yapıcı taraf olmak istediklerini göstermişlerdir. Daha sonraki süreçte yaşanan “Karlov Suikastı” ile ilişkilerde daha vahim bir yara açılacağı düşünüldürken, her iki ülkede bu olayın Türk-Rus ilişkilerini sabote etmek üzere planlandığını düşünerek, ikili ilişkileri güçlendirmekten yana olduklarını ifade etmişlerdir.

Bilindiği üzere “Uçak Krizi”; 2015 senesinde Rus Hava Kuvvetlerine ait bir uçağın Türkiye sınırlarını ihlal etmesi nedeniyle Türk Hava Kuvvetleri tarafından düşürülmesi olayıdır. “Karlov Suikastı” ise 2016 yılında Rus Büyükelçisi Andrey Karlov'a Ankara'da bir sanat sergisinde düzenlenen saldırıdır. Her iki olay da Türk-Rus ilişkilerine ciddi anlamda zarar veren olaylar olarak tarihe geçmiştir.

Yüzlerce yıllık bir geçmişe sahip olan Türk-Rus ilişkileri, tüm artış ve azalışlara rağmen bugüne gelmeyi başarmıştır. Özellikle 1900'lı yılların başında Rusların ortaya koyduğu “Panslavizm” ve “sıcak denizlere inme politikası”, Türkler ve Ruslar arasındaki sorunların derinleşmesine neden olan en önemli konu olmuştur. Daha sonrasında ise Rusların boğazlar konusundaki tutumu nedeniyle ikili ilişkilerde sorunlar yaşandığı görülmüştür. Günümüze gelindiğinde ise Rusya'nın uluslararası alanda önemi artan ve yaptırım gücü yüksek bir aktöre dönüştüğü görülmüştür. Bugün için Rusya'nın Gerek Orta Doğu'da gerek Kafkasya'da gerek Karadeniz'de gerek Orta Asya ve Balkanlar'da belirleyici politik hamlelerde bulunduğu görülmektedir.

Bu çalışmada yüzlerce yıllık bir maziye sahip olan Türk-Rus ilişkilerinin tarihsel gelişimi üzerine kültürel, siyasal, ekonomik ve sosyolojik bir analiz yapılmaya çalışılacaktır. İki ülke ilişkilerinde yaşanan sorunlardan ve çözüm önerilerinden bahsedilecektir. Daha sonrasında 21. yüzyılda iki ülke ilişkilerinin iyileşmesinin iki ülkenin çıkarı için ne gibi getirileri olduğu analiz edilecektir. En nihayetinde ise iki ülke ilişkilerinin gelişeceği yön ve tarz üzerine, tespitlerde bulunulacaktır.

Çalışma sürecinde Türkçe ve İngilizce kaynaklardan beslenilmiştir. Elde edilen veriler çalışmanın gövdesine eklenmiştir. Ayrıca konunun daha iyi analiz edilebilmesi için tablo ve grafikler de çalışmaya eklenmiştir. İki ülke ilişkileri analiz edilirken ilişkilerin dönemsel olarak sosyo-politik gelişimi, “karşılıklı bağımlılık” teorisi üzerinden okunmaya çalışılmıştır. Bu temelde mevcut çalışmamız, bir araştırma-derleme çalışması mahiyetine ulaşmıştır.

Konunun detaylarına inmeden önce “karşılıklı bağımlılık” teoreminin anlamı ve kapsamı hakkında bir değerlendirme yapmanın faydalı olacağı kanaatindeyiz. Peki, “karşılıklı bağımlılık” teorisi ne anlama gelmektedir. Genel tabirle uluslararası ilişkilerde “karşılıklı bağımlılık”, dış aktörler tarafından belirlenme veya önemli ölçüde etkilenme durumu anlamına gelmektedir. En basit tanımıyla “karşılıklı bağımlılık”, karşılıklı ihtiyacı ifade etmektedir. Dünya siyasetinde “karşılıklı bağımlılık” ise ülkeler arasında veya farklı ülkelerdeki aktörler arasında

karşılıklı etkilerle karakterize edilen durumları anlatmaktadır (Keohane and Nye, 2011: 7). Küreselleşme çağında tüm dünya ülkelerinin, toplumların ve siyasi aktörlerin gün geçtikçe daha çok “karşılıklı bağımlılık” olgusu ile ilişkilerinin güçlendiği anlaşılmaktadır.

Esasında “karşılıklı bağımlılık” teoremi, karşılıklı yarar durumlarıyla sınırlandırılmamalıdır. Böyle bir tanım, kavramın yalnızca modernist dünya görüşünün hâkim olduğu yerlerde analitik olarak yararlı olduğunu varsayar: Özellikle askeri güç tehditlerinin az ve çatışma düzeylerinin düşük olduğu yerlerde geçerli olur (Keohane and Nye, 2011: 8). Oysaki 21. yüzyılda bizlerin bu teoriden anladığı; tüm dünya coğrafyalarında devletlerin, toplumların ve aktörlerin hem maddi hem de manevi değerlerle gün geçtikçe artan bir şekilde birbirine olan ihtiyacıdır.

1. SOĞUK SAVAŞ ÖNCESİNDE VE SOĞUK SAVAŞ SÜRECİNDE TÜRKİYE-SSCB İLİŞKİLERİ

Soğuk Savaş sürecine geçmeden önce iki halk arasındaki ilişkilerin daha eski dönemlerine bakacak olursak, bilindiği üzere Tanzimat döneminde (1839-1876) başlayan ideolojik söylemler ve ardından gelen Pan-İslamcılık, Osmanlıcılık, Pantürkizm ve Batıcılık (Garbcılık) gibi ideolojik akımlar, iki temel amacı takip etmiştir. Bunlar; Osmanlı İmparatorluğu'nun korunması ve güçlendirilmesi olmuştur (Ter-Matevosyan, 2019: 63). Gerek Balkanlar'da gerekse de Anadolu'da bu temelde oluşturulan tüm politikaların Ruslar tarafından tepki ile karşılandığı ve sabote edilmeye çalışıldığı görülmüştür. Özellikle Rusların Osmanlı topraklarında yürütmeye çalıştığı “Panslavizm” politikasının ne kadar yıkıcı sonuçlara neden olduğu görülmektedir. Bu nedenle Türk-Rus ilişkilerinde birtakım kadim kimliksel sorunların olduğunu görebilmek de mümkündür.

Daha sonraki sürece gelinecek olunursa her ikisi de Birinci Dünya Savaşı'nın ardından kurulan Türkiye ve SSCB, devrim niteliğinde modernleşme yolları izlemişlerdir. İktidarın konsolidasyonundan sonra, her iki ülkedeki egemen rejimler, bilinçli olarak yeni ve farklı bir şey inşa etmeye başlamışlardır. Birisinde “ulusal”, diğesinde “sosyalist” bir

dönüşüm yaşanmıştır. Başlangıçta, iki radikal modernleşme paradigmasındaki benzerliklerin izini sürmek kolaydır (Ter-Matevosyan, 2019: 173). Daha sonrasında ise benzer özelliklerin azaldığını ve farklı kimliksel özelliklerin arttığını görebilmek mümkündür. Bu temelde devrimden Soğuk Savaş'ın başlayacağı tarihe kadar iki ülke arasında ideolojik farklılıkların geliştiği anlaşılmaktadır. Soğuk Savaş'ın başladığı dönemde ise tam anlamıyla dünyanın ideolojik olarak iki ayrı kampa bölünmesi ile Türkiye'nin SSCB'nin bulunduğu kampın tam karşısında konumlandığı anlaşılmaktadır. Bu nedenle Soğuk Savaş sürecini, Türk-Rus ilişkilerinde bir "donma evresi" olarak değerlendirebilmek mümkündür. Bu süreçte her iki devletin sahip olduğu ideolojilerin, siyasi tarihin ve müttefiklerin de oldukça belirleyici olduğunu ifade etmek gerekmektedir.

Bilindiği üzere Rus-Türk ilişkileri, Nazi-Sovyet Saldırmazlık Paktı'ndan (Molotov-Ribbentrop Paktı- 1939) bu yana kötüleşmiş olsa da Ankara'daki İngiliz Büyükelçiliği düşmanlığın aksiyomatik (ön analitik teorem) olduğuna ikna olmamıştır. 1939-40 senesinin kışında, İngilizlerin SSCB'ye karşı savaş planları, Kafkasya'da Sovyet karşıtı yıkımda Türk iş birliğini öngörmüştür (Tamkin, 2009: 19). Anlaşılacağı üzere Türk-Rus ilişkileri gerek Soğuk Savaş sürecinde gerekse de daha öncesindeki İkinci Dünya Savaşı sürecinde Batılı güçler tarafından sistematize edilmeye çalışılmıştır. Bu nedenle tarihi süreç içerisinde Türk-Rus ilişkilerinde yaşanan kırılmanın nedenini Batılı aktörlerin politikaları çerçevesinde değerlendirmemiz gerekmektedir.

1941 yazına gelindiğinde ise İngiltere için savaş öncesi Türkiye'sinin üç ana imgesinden biri kapsamlı bir şekilde ortadan kaldırılmıştır. Artık Türk-Rus dostluğunun yeniden kurulmasından umutlu olmayan Moskova ile Ankara arasındaki anlaşmazlığın aksiyomatik olduğu anlaşılmıştır. Bu süreçte İngilizler, Türkiye'nin "önde gelen Balkan ulusu" rolüne ikna olmuşlardır (Tamkin, 2009: 32). Nihayetinde İkinci Dünya Savaşı'nda Türk-Rus ilişkilerinin tıkanmasına neden olan Batılı aktörün İngiltere olduğu anlaşılmaktadır. Bu minvalde Soğuk Savaş sürecinde ise Türk-Rus ilişkilerindeki kırılmanın temel belirleyicisi ABD olmuştur. Bu nedenle Türk-Rus ilişkileri analiz edilirken Batılı aktörlerin de hesaba katılması gerekmektedir.

Bilindiği üzere SSCB-Türkiye ilişkilerinde ilk ciddi kırılma, Şubat 1942'de Ankara'nın diplomatik bölgesinde bir bombanın patlamasıyla meydana gelmiştir. Patlamanın hedefi, yara almadan kurtulan Alman Büyükelçisi Franz von Papen olmuştur. Aralarında İstanbul'daki Rus Konsolosluğu ve Ticaret Bürosu'nda çalışan iki Sovyet vatandaşının da bulunduğu çok sayıda Türk ve Rus, suikast girişimiyle ilgisi olduğu şüphesiyle tutuklanmıştır. Suikaste karışan Ruslar, iki Türk ile birlikte Ankara'da yargılanmıştır (Tamkin, 2009: 109). İkinci Dünya Savaşı'nın ortalarına doğru yaşanan bu olay, Türk-Rus ilişkilerinde ciddi bir kırılmaya neden olmuştur. İkinci Dünya Savaşı'nın hemen sonrasında başlayan Soğuk Savaş sürecinde de Türk- Rus ilişkilerinde yaşanan soğumanın temel belirleyicisi yaşanan bu kırılma olmuştur.

Soğuk Savaş döneminde iki ülke ilişkilerinde yaşanan tıkanıklık süreci her yönü ile Türk- Rus ilişkilerini daha sonrasında da etkilemeye devam etmiştir. Soğuk Savaş'ın son dönemleri, karmaşık karşılıklı bağımlılık teorisinin ilk öncülüne uygun olarak birçok platformda Türk-Rus etkileşiminin yoğunlaşmasına ve derinleşmesine tanık olmuştur. 25 yıl önce zar zor var olan askeri ilişkilerde bile bir miktar ilerleme kaydedilmiştir (Kelkitli, 2017: 19). Soğuk Savaş sürecinde Türk-Rus ilişkileri, donmuş bir kalıp içerisinde iken 1990'lar sonrasında ilişkilerde ciddi bir canlanma olduğu anlaşılmıştır. Özellikle askeri alanda artan ilişki ağı, tüm dünya ülkelerinin ilgisini çekecek bir düzeye ulaşmıştır.

Soğuk Savaş sürecinin iki ülke ilişkilerinde var ettiği kısırlık süreci, SSCB'nin dağılması, Soğuk Savaş'ın hemen ardından Ankara'daki karar verme çevrelerinde hem rahatlama hem de temkinli davranmaya neden olmuştur. Balkanlar, Güney Kafkaslar ve Orta Asya'daki Sovyet hakimiyetinin kalkması ile Türkiye, siyasi, ekonomik ve kültürel ortamlar aracılığıyla bu bölgelere nüfuz etme fırsatı bulmuştur. Öte yandan, SSCB'nin sonu, Türkiye'nin NATO'nun güney kanadı ve Batı'nın jandarması olarak kendi stratejik önemini zayıflamasının habercisi olmuştur. Bu nedenle Türkiye'nin değeri ve Batı ittifakına aidiyeti hakkında yeni sorular gündeme gelmiştir (Kelkitli, 2017: 35). Soğuk Savaş sürecinde bir "denge politikası" üzerine kurulan Türkiye, SSCB ve NATO

ilişkileri, Soğuk Savaş sonrasında olabildiğine farklı bir forma dönüşmüştür. Türkiye'nin kendi bölgesindeki ve uluslararası alandaki artan önemi hem Batı tarafından hem de Rusya tarafından yeniden değerlendirilmeye alınmıştır. Ayrıca Türkiye de Soğuk Savaş sonrasında değişen dünya şartları içerisinde yeni bir dış politik çerçeve çizmeye çalışmıştır. Bu süreç sonrasında Türk-Rus ilişkilerinde ciddi bir artış görülmüştür.

Soğuk Savaş sürecinde Türk-Rus ilişkilerinde çok fazla öne çıkmayan Orta Asya, Soğuk Savaş sonrası dönemde Türk-Rus rekabetine tanık olan bir bölge olmuştur. Ancak günümüzde bölge, Türkiye ile Rusya arasındaki bir ayrılık ve rekabet bölgesinden giderek angajman ve iş birliği alanına dönüşmektedir. Bu dönüşüm, buradaki rekabetin Güney Kafkasya'dakine kıyasla daha az şiddetli olmasından kaynaklanmaktadır. (Kelkitli, 2017: 57). Tarihi olarak Türk-Rus ilişkilerinin en yoğun yaşandığı bölgeler olan Kafkasya ve Orta Asya'da halen ikili ilişkilerin yoğunlaştığı anlaşılmaktadır. Gerek Soğuk Savaş sürecinde gerekse de sonrasında ikili ilişkilerin bu bölgeler üzerinde arttığı anlaşılmıştır. Bugün için iki ülke arasındaki ilişkilerin Kafkasya'da daha çok hassasiyet gerektirdiği anlaşılmaktadır. Bu durumun temel nedeni ise bölge üzerinde var olan fay hatlarının hala canlı olmasıdır (Dağlık Karabağ sorunu gibi).

2. TARİHSEL ARKA PLAN DÂHİLİNDE SOĞUK SAVAŞ SONRASINDA TÜRKİYE-RUSYA İLİŞKİLERİ

Türk-Rus ilişkilerini dönemsel bir yaklaşımla ele alırken önceki ve sonraki dönemde varlık bulan “olay ve olgu” zincirini doğru kurmak gerekmektedir. Bu minvalde iki ülke ilişkilerinin yakın geçmişine dönecek olursak, ikili ilişkilerin Soğuk Savaş sonrasında nasıl evrimleştiğini anlamamız daha kolay olacaktır.

Anlaşılabileceği üzere Türkiye Cumhuriyeti, Pehlevi İran'ı ve Sovyet Rusya, 1920'lerde ve 1930'larda kapsamlı laikleştirici reformlar yaptılar ve devletlerinin egemen dinleri ve dini kurumlar ile ilişkilerini yeniden tanımladılar. Her üç ülkede de ortak olan, devletin mutlak egemenliğini koşulsuz olarak ilan etmesi, istekle uygulaması ve koruması

oldu. Bunun sonucunda dini kurumlar, neredeyse tüm kamusal işlevlerini ve eylem özerkliklerini kaybettiler (Başkan, 2014: 147). Devrimden sonraki süreçte gerek Rusya gerekse de Türkiye'nin ideolojik ekseninde benzer birtakım değişimler yaşadığı görülmüştür. Lakin Türk ve Rus toplumunun yaşamış olduğu siyasal dönüşümler sonucunda ciddi bir yakınlaşmanın olduğunu dile getirmek olası değildir. Bu durumun varlığını, 1990'lı yıllar sonrasında da görebilmek mümkündür.

Daha sonraki sürece gelinecek olursa, 1970'lerde Türkiye, Pehlevi İran'ı ve 1980'lerde Sovyet Rusya bir sosyo-ekonomik krize girmiştir. Bununla birlikte, en hafif tabirle kriz, büyük ölçüde her ülkenin izlediği devlet önderliğindeki ekonomik kalkınma modeli tarafından ağırlaştırılan çok sayıda sorundan kaynaklanmıştır. Kriz, sırasıyla 1979 ve 1991'de İran'da ve 1991'de de Rusya'da siyasi rejimleri çökertmiştir. 1980'de ise Türkiye'de askeri darbeye yol açmıştır. Krizin devlet-din ilişkileriyle pek ilgisi olmamasına rağmen kriz, her üç ülkede de devlet-din ilişkilerini etkilemiştir. Daha spesifik olmak gerekirse, İran'da ayrılıkçı devlet laikliği ve Sovyet Rusya'da eradikasyoncu (etkenin ortadan kaldırılması) devlet laikliği krizden sağ çıkamazken, Türkiye'nin uzlaşmacı devlet laikliği hayatta kalmayı başarmıştır (Başkan, 2014: 151). Soğuk Savaş'ın sonuna doğru Sovyet Rusya'nın ve Türkiye'nin benzer sosyo-ekonomik sorunlar yaşadığı görülmektedir. Yaşanılan sorunlar neticesinde ciddi değişimlerin yaşandığı ve bu değişimlerin dış politika da yansıdığı anlaşılmaktadır. Fakat Soğuk Savaş'ın hemen sonrasında Türk-Rus ilişkilerinde bir canlanma görülmemiştir. İkili ilişkilerde var olan bu arka planın Türkiye-Rusya Federasyonu ilişkilerinin çatısını oluşturduğunu dile getirmek mümkündür.

Ekim 2011'de, o zamanki Başbakan Vladimir Putin, Rusya devlet başkanı olarak üçüncü dönem için adaylığını açıkladığı zaman aynı zamanda eski Rusya'nın topraklarının çoğunu içine alacak bir Avrasya Birliği'nin kurulmasını sürdürme niyetini de açıklamıştır. Hedefi mümkün olduğunca entegre bir ekonomik alan oluşturmak, halihazırda bir gümrük birliğine katılmış üç ülke olan Belarus, Rusya ve Kazakistan ile başlayarak, birliğe katılmakla ilgilendikleri bildirilen Kırgızistan ve

Tacikistan'ın yanı sıra diğer eski Sovyet Cumhuriyetleri'ni de dahil etmektedir (Kanet and Piet: 2014: 1). Görüleceği üzere Putin Rusya'sının Sovyetlerin ekti alanına dönmek için öncelikle ekonomik ve sosyal adımlar atmaya başladığı sezilmiştir. Özellikle Orta Asya ve Balkanlar'da bu politikanın etkisi sezilmiştir. Türkiye için Soğuk Savaş sonrasında önemli bir gelişme olan bağımsız Türki Cumhuriyetleri'nin varlığı, Rusya'yı rahatsız etmiştir. Bu temelde Türk-Rus ilişkilerinin Orta Asya üzerinde çıkmaza girdiğini dile getirmek mümkündür. Bugüne gelindiğinde de Türk-Rus ilişkilerinin temel tıkanma noktasının, Orta Asya ve Kafkasya'daki Türki Cumhuriyetler ile ilişkiler olduğu görülmektedir.

Bazı açılardan, Moskova'nın dış politikasının birincil yönelimi, Vladimir Putin'in başkan olarak ilk döneminde belirginleşmiştir. Bu süreçte Putin ve danışmanları, ABD ve Avrupa Birliği ile ilişkilerde izleyecekleri dış politika yolunu henüz belirlememişlerdir (Kanet and Piet, 2014: 2). Putin iktidarının başlangıcında Batı ile ilişkilerde kesin bir yol haritasının oluşmadığı görülmektedir. Fakat Sovyetlerin etki alanına dönme konusunda ciddi bir isteğin olduğu görülmektedir. Bu temelde Türkiye'nin Kafkasya ve Orta Asya ülkeleri ile olan kültürel ve siyasi ilişkileri, Rusya için ciddi derecede tedirginlik uyandırmıştır. Bu nedenle Türk-Rus ilişkilerinde kadim kimliksel sorunların olduğunu dile getirmek mümkündür.

Bilindiği üzere Türkiye'nin Rusya ile ilişkilerinde dikkat etmesi gereken konuların başında Rus kimliği gelmektedir. Rus kimliğinin karmaşık tanımı, Rus ulusunun inşasını ve tanımını şekillendirmiştir. Soğuk Savaş sonrası dönemde Rusya Federasyonu, kendisini diğer Avrupa modellerine göre tanımlamada ve güç statüsünü dikkate almada hala aynı ikileme karşı karşıya kalmıştır (Kanet and Piet, 2014: 15). Batılı ülkelere kıyasla kültürel ve siyasi olarak oldukça farklı kimliksel özelliklere sahip olan Rusya'nın sahip olduğu bu kimliksel özelliklerin Türkiye ile de ilişkilerini şekillendirdiği görülmektedir.

Anlaşılacağı üzere Rusya'nın dış politikası, çeşitli uluslararası bağlamlara bir yanıt olmasına rağmen, aynı zamanda dikkate değer derecede bir tarihsel süreklilik sergilemiştir. Monarşi ve liberalizm dönemleri

boyunca, Rusya'nın dünyayla angajmanı, çeşitli kalıcı düşünce ve davranış kalıplarını takip etmiştir. Belirsiz, genellikle değişken bir dış ortamda bir sınır ülkesi olarak Rusya, güvenliğine yönelik benzer zorluklara sürekli olarak yanıt vermek zorunda kalmıştır (Tsygankov, 2015: 4). Tarihsel süreklilik ve belirsizlik kavramları ile ilerleyen Rusya'nın dış politikası, Türkiye ile de kurduğu ilişkileri etkilemiştir. Özellikle Soğuk Savaş sonrasındaki süreçte Türk-Rus ilişkilerinde bu durumun etkisi oldukça fazla hissedilmiştir.

SSCB sonrası Rusya'daki liberal Batılılar, demokrasi, insan hakları ve serbest piyasa gibi ortak değerlere dayalı olarak ülkelerinin Batı ile yakınlığını savunmuşlardır. Liberal Batılılar, eski SSCB müttefikleriyle ilişkilere karşı uyarıda bulunmuşlardır. Rusya'nın yalnızca Batılı liberal kurumlar inşa ederek ve sıklıkla “Batılı uygar uluslar topluluğu” olarak adlandırılan koalisyona katılarak Rusya'nın tehditlerine yanıt verebileceği ve ekonomik sorunlarının üstesinden gelebileceği konusunda ısrar etmişlerdir (Tsygankov, 2015: 5). Soğuk Savaş sonrası süreçte Rus siyasetinde aktif olmaya çalışan liberallerin, Rusya'nın Batı ile daha sıcak ilişkiler kurması taraftarı oldukları görülmüştür. Lakin yaşanan süreç içerisinde Türkiye'ye karşı Rus karar alıcıların ciddi bir yakınlaşma isteği içerisinde olduğu gözlenmemiştir.

Temelde SSCB sonrası ilk on yılda Rus kimliği iki temel soru etrafında şekillenmiştir: Birincisi, uygarlık konumu olmuştur. Rusya, fiziksel, tarihsel ve kültürel olarak nereye aittir? sorusu akıllara gelmiştir. İkincisi, Soğuk Savaş sonrası Rusya'nın dünyadaki yeri ile ilgili olmuştur. Çok farklı bir ülke olduğunu kabul ederek, eski sabitlerin ve kökten değişen gerçeklerin bir arada var olduğunu hesaba katarak Rusya, ne tür bir rol oynamaya çalışmalı? bu tür açık uçlu sorular, ciddi tartışmalara neden olmuştur (Lo, 2003: 11). 1990 yılı sonrası tam anlamıyla Rusya'da bir kimlik tanımı süreci başladığı anlaşılmıştır. Bu süreçte Batı uygarlığı ile bir diyalektik süreç yaşanmıştır. Mevcut durumun etkisi, Rus dış politikası üzerinde de oldukça belirleyici olmuştur. Sahip olduğu uygarlık özellikleri ile yeni bir kimlik tanımı yapmaya çalışan Rusya'nın pek tabiki ötekilerinden birisi zorunlu olarak Türk ve İslam dünyası olmuştur.

Esasında komünist yönetimin ortaya çıkışı ve SSCB'nin bir dünya gücü olarak yükselişiyile birlikte, yeni kavramlar “eritme potası”na girmiştir. Ulusal kimlik meselesi artık Avrupa ile bölgesel bir ortaklıkla sınırlı olmamış, küresel bir boyut kazanmıştır. Rusya en azından 18. yüzyıldan beri bir imparatorluk olmasına rağmen, dünyaya sunduğu evrensel fikirler, SSCB döneminde ortaya atılmıştır. Başlangıçta komünist bir “dünya devrimi”nin saf fikirlerinden türetilen bu evrenselcilik, 20. yüzyıl boyunca giderek daha az ideolojik ve daha fazla milliyetçi hale gelmiştir (Lo, 2003: 12). Gerek SSCB döneminde gerekse de Rusya Federasyonu döneminde Rusların sahip olduğu ideolojik ve milliyetçi fikirlerin ötekisinin Türk ve İslam dünyası olduğu anlaşılmaktadır. Bu nedenle Türk-Rus ilişkilerinin uzun bir dönemdir dostane bir boyuta ulaşmadığı görülmektedir.

1990'larda tüm ideolojik türlerde Rus beklentileri ile gerçekler arasındaki uçurumun endişe verici bir oranda geliştiği görülmüştür. Başta ABD olmak üzere diğer güçlerin Moskova'ya hak ettiğini düşündüğü statü ve rolü sağlayamayacağı kısa sürede anlaşılmıştır. Dünya liderleri, Rusya'nın küresel meselelerdeki önemini düzenli olarak dile getirmişlerdir. Ancak pratikte Rusya'nın endişelerinin önemsiz olduğu görülmüştür. Daha sonrasında Soğuk Savaş sonrası Amerika ile iki kutuplu bir sisteme ilişkin ilk umutların çok uzak olduğu anlaşılmıştır. Rusya'nın etkisinin sınırları çok geçmeden ortaya çıkmıştır. Balkanlar'da, NATO'nun genişlemesi konusunda, Orta Doğu'da ve hatta sözde Rusya'nın arka bahçesi olarak ifade edilen Orta Asya'da Rusya'nın sınırlı etkileri görülmeye başlanmıştır (Lo, 2003: 14). Batı ile kurduğu ilişki ağı ile sorunlarını çözmeye çalışan Rusya'nın yeni sorunlara temel oluşturduğu gözlenmiştir. Özellikle Orta Asya ve Kafkasya'da oluşturmaya çalıştığı düzen ile de Türkiye ile çatışan bir konumda olduğu gözlenmiştir. Dış politikasını sadece ulusal çıkarlar üzerine kuran Rusya gerek Türk dünyası gerekse de İslam dünyası ile sorunlar yaşamıştır. Bu temelde Türk-Rus ilişkilerinde Soğuk Savaş sonrasında da ciddi sorunların yaşandığı gözlenmiştir.

3. 20. YÜZYILIN SON DÖNEMLERİNDEN 21.YÜZYILA TÜRKİYE-RUSYA İLİŞKİLERİ

20. yüzyılın son dönemleri ve 21. yüzyılın başı, Türk-Rus ilişkilerinde Putin'in öne çıktığı bir dönem olmuştur. Bu nedenle bu bölümde Rus lider Putin'e değinmek gerektiği kanaatindeyiz. Bilindiği üzere seçimler, insanların ne istediğiyle ilgilidir, hükümet ise insanların algıladığı şeydir. SSCB döneminde seçimsiz seçimler var olmuştur. Komünist Parti, insanlara kime oy vereceklerini söylemiş ve seçim sonuçları tam anlamıyla gerçek olamayacak kadar Komünist Parti için iyi olmuştur. 1990'dan 2000'e kadar on yılda Ruslar beş serbest seçimde oy kullanmıştır. 2000 yılında Vladimir Putin, George W. Bush'tan çok daha büyük ve çok daha az tartışmalı bir seçim zaferi kazanmıştır (Rose and Munro, 2002: 1). Uzun bir dönemdir iktidarı elinde tutan Rus lider Putin, her konuda devletçi politikalar üretmeye çalışmıştır. Putin'in bu tutumu, dış politikada da etkisini göstermiştir. Otoriter bir lider özelliği sergileyen Putin'in dış politikada ortaya koyduğu genel perspektif, SSCB'nin etki alanına geri dönmek üzere ilerlemiştir.

Rusya'yı SSCB dönemindeki halinden yeni bir şeye dönüştürme idealinin Rus veya Avrupa geleneklerinden mi yoksa her ikisinin unsurlarının ve yeni özelliklerin bir karışımından mı kaynaklandığını söylemek artık yaygın bir tartışma konusudur (Rose and Munro, 2002: 4). Bu noktada Putin Rusyası'nın sahip olduğu kadim değerleri anlayabilmek için büyük resme ihtiyaç duyulmaktadır. Büyük resim, Putin Rusyası'nın iç ve dış politik eğilimlerinin tümünden oluşmaktadır. Gerek iç politikada gerekse dış politikada Rusya'nın Putin iktidarı ile beraber, bir süper güç olma arayışında olduğu sezilmektedir.

Bilindiği üzere tarihi miras, herhangi bir değişikliğin değerlendirilmesi için mantıklı bir başlangıç noktasıdır. Ancak bugün Rusya'da hangi geçmişin önemli olduğu konusunda bir konsensüs yoktur. Tarihi miras, çok sayıda değişikken gelenek içerir ve toplamda bunların sonuçları belirsizdir. SSCB günlerinde Komünist Parti, Çarlık geçmişini açıkça reddetmiştir. Filmler ve operalar, Çarların korkunç zamanları ile Stalin'in yönetimi arasında hiçbir tatsız paralellik kurulmadığından emin olmak

için Joseph Stalin'in kültür komiserleri tarafından dikkatle incelenmiştir (Rose and Munro, 2002: 16). Kısacası Çarlık döneminden SSCB'ye geçişte Rus liderlerin Çarlık mirasını reddettiği anlaşılmaktadır. Fakat Soğuk Savaş sonrasında SSCB'den Rusya Federasyonu'na geçişte ise böyle bir reddiye hareketinin oluşmadığı görülmektedir. Hatta daha öncesinde hiç olmadığı kadar SSCB ve Rusya Federasyonu arasında bir iç içe geçmişlik söz konusudur. Bu nedenle Putin Rusyası'nın sahip olduğu dış politik anlayışı, SSCB mirası ekseninde analiz etmemiz gerekmektedir. Mevcut arka plan dahilinde Türk-Rus ilişkilerinde yaşanan temel açmazın nereden kaynaklandığı ortaya çıkmaktadır.

Nesiller boyunca Rus halkı çeşitli yönetim biçimlerine uyum sağlamak zorunda kalmıştır. Bu durum, yakın tarihte monarşiden, komünizme ve demokrasiye kadar olan yelpazeyi kapsamıştır. Bugün, ülkenin demokratik yollarla seçilmiş başkanı Vladimir Putin'in yönetimi altında, Rus halkının ülkelerinin nasıl yönetileceği konusunda daha fazla seçeneği ve daha yüksek bir sesi var gibi görünmektedir (Shields, 2002: 12). Kısa süre içerisinde yaşanan ciddi siyasal dönüşümler hem Rus halkını hem de devlet mekanizmasını yeniden şekillendirmiştir. Tüm iniş ve çıkışlara rağmen Rusya'nın kadim dış politik anlayışında ciddi bir değişim sezilmemiştir.

Bilindiği üzere 11 Eylül 2001'de ABD'ye yapılan terör saldırılarından sonra Putin, Başkan George W. Bush'u arayıp taziyelerini ve yardımını ileten ilk yabancı lider olmuştur. Soğuk Savaş günlerinden kalma eski "yardım hattı" hâlâ çalışmış ve Putin, kuleler düştükten birkaç saat sonra Air Force One'daki Bush'a ulaşmak için bu bağlantıyı kullanmıştır (Shields, 2002: 13). Her bakımdan Putin iktidarı ile ciddi bir değişim yaşayan Rusya gerek kendi bölgesinde gerekse de küresel alanda birtakım değişimlere imza atmıştır. 11 Eylül olayları sonrası ABD ile kurmaya çalıştığı ilişki ağı ile küresel ölçekli terörizme karşı duruşunu belli etmiştir.

Putin yönetiminde Rusya'daki gelişmeler, birçokları için yaşam kalitesinde artışa neden olan ekonomik reformları içermektedir. Ancak Putin'in yaklaşımı hala kişisel güce dayanmakta ve bu da kendisi ile

diğer ülkelerin hükümetleri arasında bir miktar gerginliğe neden olmaktadır. Carnegie Uluslararası Barış Vakfı Başkanı Jessica Mathews'e göre, "Putin iktidarı, yönetimini ekonomik liberalizm, pragmatik otoriterlik ve Batı yanlısı yönelim gibi bir karışıma dayandırmaya çalışmaktadır" (Shields, 2002: 14). Ulusal çıkarlar için farklı dönemlerde farklı dış politika konseptleri geliştiren Putin Rusyası, doğal olarak Orta Asya'dan Kafkasya'ya oradan da Orta Doğu'ya kadar Türkiye ile çatışan bir ilişki ağına sahip durumdadır.

Bilindiği üzere 1999 yılı bitmek üzereyken Rusya Devlet Başkanı Boris Yeltsin, görevinin bittiğini anlamıştır. Rus ekonomisi çökmüş, birçok yetkili ve iş adamı yolsuzlukla suçlanmıştır. Yeltsin'in yandaşları onu çoktan görevden almaya çalışmışlardır. Sağlığı bozulmuş, seçimler yakın görünmüştür. Onay derecesi bu kadar düşükken Yeltsin, iktidarda kalabileceğini pek tabiki düşünmemiştir (Sylvan, 2014: 5). Soğuk Savaş sonrası dönemin getirdiği zorluklar ile ciddi bir mücadele eden Yeltsin iktidarı ne iç politikada nede dış politikada başarılı adımlar atamamıştır. Daha sonrasında Putin iktidarı ile Rusya'da iki noktada temel bir değişim yaşandığı görülmüştür: Birincisi ülke içinde tam anlamıyla bir ekonomik devletleştirme süreci yaşanmıştır. İkincisi ise Rusya'nın tam anlamıyla SSCB'nin etki alanına dönmeye çalışan bir dış politika konsepti oluşturmaya çalışmasıdır. Bu nedenle Türk-Rus ilişkilerinde yaşanan tıkanıklığın temel nedenini, Putin Rusyası'nın SSCB'nin etki alanına dönmeye çalışan tavrı üzerinden okumak daha doğru bir yaklaşım olacaktır.

Putin, KGB (Sovyetler Devlet Güvenlik Komitesi) saflarında yükselmeye devam ederken, Ruslar ve SSCB bir kargaşa dönemine girmiştir. Birçok komünist, Sovyetler Başkanı Mihail Gorbaçov'un Komünist ilkeleri takip etmediğini hissetmiştir. Ağustos 1991'de Sovyet Ordusu ve Komünist Parti bir darbe düzenleyerek hükümeti ve Gorbaçov'u devirmeye çalışmışlardır (Sylvan, 2014: 23). 1991 yılı, Rusya için ciddi siyasal çalkantıların yaşandığı bir dönem olmuştur. Rus halkı kadim ilkelerini benimsemediğini düşündüğü liderlere karşı kesin bir reddedici tavır içerisinde olmuştur. Bu noktada KGB saflarından devlet başkanlığına yükleyen Putin'in, Rus halkının kadim ilkeleriyle çatıştığı sezilmemiştir.

Bilindiği üzere 1991 yılında Putin KGB'den istifa etmiştir. Petersburg belediye başkanının danışmanı olarak çalışmaya başlamıştır. 1994 yılına kadar Saint Petersburg'un ilk belediye başkan yardımcısı olmuştur. 1996'da Putin, Başkan Yeltsin için çalışmak üzere Rusya'nın başkenti Moskova'ya taşınmıştır. Kısa bir süre sonra Yeltsin, Putin'i birkaç yüksek makama atamıştır. Başkan Yeltsin, Putin'i halefi olmaya hazırlıyor gibi davranmıştır. Daha sonrasında Yeltsin, Putin'i FSB'nin (Federal Güvenlik Servisi) başına getirmiştir. FSB, KGB'nin yerini alan istihbarat teşkilatı olmuştur (Sylvan, 2014: 25). Her yönü ile Rus halkının derin hissiyatlarını yakından tanıyan Putin, iktidara gelir gelmez büyük bir ajanda tutmaya çalışmıştır. Bu ajandanın ilk bölümünü ise Rusya Federasyonu'nun en kısa sürede bir süper güç olması oluşturmuştur. Ayrıca Sovyetlerin arka bahçesi olan bölgelere tekrar hükmetmek önemli bir dış politika gerekliliği olarak vurgulanmıştır. Bu nedenle Soğuk Savaş sonrasında bağımsızlığını kazanan Türki Cumhuriyetler ile Rusya arasında kurulmaya çalışılan ilişki ağı, Türkiye ve Rusya arasındaki ilişkilerin tıkanmasına sebebiyet vermiştir.

4. ORTA ASYA'DAN DOĞU AVRUPA'YA, TÜRKİYE-RUSYA İLİŞKİLERİ

1990'ların algılanan kaosu, otokrasi tarihiyle birleştiğinde, Rus halkının devlet destekli istikrar ve düzeni arzulamasına yol açmıştır. Varoluşsal krizin eşliğinde olan Rusya, ulusun güvenliğini garanti edebileceğini iddia eden Vladimir Putin'in adında teselli bulmuştur. Bununla birlikte, Putin'in siyasi alana girmeden önceki hayatı pek de şaşırtıcı değildir. Putin, özellikle KGB tarafından benimsenen versiyonun, yani hakikaten Sovyet siyasi kültürünün bir çocuğudur (Langdon and Tismaneanu, 2020: 55). Bu özelliğini gerek iç politikada gerekse de dış politikada sergileyen Putin, Sovyetlerin nüfus alanı olarak adlandırılan bölgelerde tekrar bir süper güç gösterisi yapmaya başlamıştır. Güney Osetya Savaşı'ndan Kırım'a kadar olan Rusya müdahalelerinde bu durumun etkisini görmek mümkündür. Bu süreç içerisinde Türk-Rus ilişkilerinde çok ciddi bir artışın olduğunu söylemek mümkün değildir.

Lakin ekonomik ve siyasi konular başta olmak üzere iki ülke ilişkilerinde bir standardın yakalandığı görülmektedir.

Esasında Kremlin'in belirli bir ideolojiyi takip ettiği fikrini reddedener, önemli bir noktayı kaçırıyor gibi görünmektedirler. Bilindiği üzere bir ideolojinin liberal kapitalizm veya Marksist komünizm modellerini izlemesi gerekmez. Bu modellerin her biri, onlara nasıl ulaşılabacağı konusunda oldukça katı bir dizi hedef ve yönerge sunar. Temelde Putin'in ideolojisi nihai amacı olan bir ideolojidir. Temel amaç; Kremlin'in gücünü ve nüfus üzerindeki kontrolünü artırmaktır (Langdon, and Tismaneanu, 2020: 84). Putin'in sahip olduğu bu siyasal anlayış, Türkiye ile de ilişkilerini şekillendirmektedir. Özellikle Orta Asya ve Kafkasya'da "devletlerin egemen eşitliliği" ilkesine ters düşen tavırları nedeniyle Türk-Rus ilişkilerinde sorunlar yaşandığı görülmektedir. Putin Rusyası, tam anlamıyla Sovyetlerin etki alanında "büyük abi" statüsü ile karşılanmak için mücadele etmektedir.

Bilindiği üzere 19 Ağustos 1991'de dünya basını, Sovyet Cumhurbaşkanı Mihail Gorbaçov'a karşı bir darbe girişimini kesintisiz bir şekilde canlı olarak yayınlamıştır. KGB ile ittifak halinde, dağılmakta olan Komünist rejimin içindeki muhafazakârlar, Gorbaçov'u Kırım'daki kulübesine hapsedmiş ve olağanüstü hâl ilan etmişlerdir. Dünya basını, tanklar Moskova'nın ortasına ilerlerken darbenin, Perestroyka'nın ani sonunu hatta bir iç savaşın başlangıcını işaret edeceğinden endişelenen uzmanlar ve politikacılarla dolmuştur (Kasparov, 2015: IX). Kısa süre içerisinde yaşadığı çalkantılı süreci sonlandıran Rusya, küresel alanda önemi artan politikalar üretmeye başlamıştır. Özellikle enerji kartını doğru bir şekilde kullanmayı başaran Rusya, kurduğu enerji koridorları sayesinde Orta Asya ve Kafkasya'nın enerji kaynaklarını da dünyaya sunmak için önemli bir aktör olarak ortaya çıkmıştır. Ayrıca Azerbaycan'ın sahip olduğu enerji kaynaklarının dünyaya açılmasında Türkiye'nin aktif rolü, Türk-Rus ilişkilerinde yaşanan sorunların önemli bir bölümünü oluşturmaktadır.

2015 yılının başına geldiğimizde Rus kuvvetleri, Gürcistan Cumhuriyeti'ni işgal ettikten altı yıl sonra Ukrayna'ya saldırmış ve Kırım'ı ilhak etmiştir.

şubat 2014'te Soçi'deki Kış Olimpiyatlarına ev sahipliği yaptıktan birkaç gün sonra Putin, Doğu Ukrayna'da bir savaşı körüklemiştir. Kuveyt'teki Saddam Hüseyin'den bu yana egemen yabancı toprakları zorla ilhak eden ilk kişi olmuştur. Bir yıl önce Putin'le gülümseyerek fotoğraf çek-tiren dünya liderleri, daha sonrasında Rusya'ya ve onun yönetici elit üyelerine karşı yaptırımlar getirmeye başlamışlardır (Kasparov, 2015: X). Orta Asya'dan Doğu Avrupa'ya kadar saldırgan bir dış politika eği-limi izleyen Rusya, bölge ülkelerinin Batı ittifakı ile yakınlaşmasına ta-hammül edememektedir. Özellikle eski Sovyet ülkelerinin, NATO'ya üye olmaya çalışmaları durumunda Rusya'nın saldırısı ile karşılaştik-ları görölmektedir. Bu noktada uzun bir dönemdir Batı ittifakı ile be-raber hareket eden Türkiye'nin de Rusya ile ilişkilerinde ideolojik an-lamda ciddi bir yakınlaşma yaşanmadığı görölmektedir.

Putin'in Rusyası, açıkça bugün dünyanın karşı karşıya olduğu en bü-yük ve en tehlikeli tehdittir. Ancak tek tehdit değildir. Bir diğer tehdit ise küresel ölçekli terör gruplarıdır. Bu örgütler, Putin'in elindeki muazzam kaynaklara ve kitle imha silahlarına sahip değillerdir (Kasparov, 2015: XI). 21. yüzyıl dünya insanlığının iki büyük tehlikeden korunmaya ça-lışacağı bir sürece dönüşecek gibi görünmektedir. Birincisi, gelişen tek-nolojik imkanlarla beraber dünya insanlığının tehdit edebilecek eylem-ler yapabilme peşinde olan küresel ölçekli terörizmdir. İkinci tehdit ise her yönü ile Sovyetlerin etki alanına dönmek için mücadele eden ve bu noktada silahlı mücadeleyi de elden bırakmayan Rusya faktörüdür. Bu temel bileşenler çerçevesinde 21. yüzyılda Türk-Rus ilişkilerinde önemli sorunların yaşanması muhtemel görünmektedir.

Bilindiği üzere Sovyetler Birliği'nin çöküşü şaşırtıcı derecede hızlı ve nispeten barışçıl olmuştur. Bununla birlikte, sonuçlarını değerlendir-mek ise çok daha zor olmuştur. Ardıl devletlerin çoğunda 1990'lar ve hatta 2000'lerde birkaç girişimci tip, servetlerini kazanmış olsalar bile nüfusun çoğu için büyük ekonomik sıkıntılar devam etmiştir. Bu sü-reçte 2014'te uygulanan Batı ekonomik ablukasına rağmen, Rusya eko-nomisi büyümeye çalışmış ve oldukça sağlam bir ekonomiye sahip ola-bilme noktasına yaklaşmıştır. Ancak servet nüfus arasında çok dengesiz

bir şekilde dağılmaya devam etmiştir. Rus ekonomisinin istikrarı hakkında şüpheler var olmaya başlamıştır (Boterbloem, 2018: 269). Gerek ekonomisi gerek iç ve dış politikadaki tutumu ile oldukça kırılgan bir yapıya sahip olan Rusya gerek kendi bölgesinde gerek ise dünyanın diğer bölgelerinde sorunlara neden olacak bir tutum içerisinde bulunmaktadır. Özellikle Orta Doğu ve Akdeniz'e yönelik politikaları nedeniyle önümüzdeki dönemlerde Türk-Rus ilişkilerinde yeni sorunların ortaya çıkabileceği düşünülmektedir.

Anlaşılabacağı üzere Rusların saldırgan askeri kimliği tüm dünya insanlı tarafından bilinmektedir. Lakin bunun yanında Rusların sahip olduğu kadim dini kimliğin de tanınması gerekmektedir. Bilindiği üzere Rus Ortodoks Kilisesi'nin 1991'den sonra gücünde ve etkisinde bir artış yaşamıştır. Ancak kilisenin mevcut Rus yöneticiler tarafından genellikle pragmatist bir tarzda kullanıldığı görülmektedir. Başka bir deyişle Rus Ortodoks Kilisesi, sadakat ve itaati savunarak ülkenin istikrarını korumada hükümete bir tür yardımcı işlev görmektedir. Bu, elbette Rus tarihinde oldukça eski bir gelenektir (Boterbloem, 2018: 270). Gerek tarihi gerek kültürel gerek siyasi gerekse de dini olarak Rusya ve Türkiye'nin ortak müştereklere pekte sahip olmadığı anlaşılmaktadır. Osmanlı'dan bugüne hem Rusya hem de Türkiye, mevcut kimliksel özelliklerini korumuş ve önemli bir değer olarak kabul etmişlerdir. Bu temelde Orta Asya ve Kafkasya'da 21. yüzyılda Ruslar ve Türkler arasında bir "değerler savaşı"nın yaşanması kuvvet ile muhtemeldir.

Rus kimliğinden bahsederken Rusların sahip olduğu milliyetçilik algısından da söz etmek gerektiği kanaatindeyiz. Bilindiği üzere Marx ve Lenin'den itibaren komünistler, bir tür saf kapitalist fenomen olarak milliyetçiliğin, evrensel eşitlik, özgürlük ve adalet vaadiyle komünizm tarafından gölgede bırakılacağına inanmışlardır. İronik olarak, Sovyet Komünizmi sonunda kendisini milliyetçiliğe teslim etmiştir. Mihail Gorbaçov'un beklentilerinden farklı olarak, yükselen milliyetçi siyasi liderler, Sovyet vatandaşlarına ülkelerinin geçmişinin ve bugününün yanlışları hakkındaki görüşlerini ifade etmelerine izin verdiğinde halk, rejiminin en ısrarlı eleştiricileri haline gelmiştir (Boterbloem,

2018: 272). SSCB'den Rusya Federasyonu'na geçişte, Rus halkının ciddi bir siyasi ve sosyolojik değişim yaşadığı görülmüştür. Özellikle siyasi alanda yaşanan değişikliğin tüm Rus halkını etkilediği anlaşılmıştır. Siyasal alanda yaşanan en önemli değişim ise komünizmin her yönü ile milliyetçiliğe teslim olması olmuştur. Gerek iç siyasette gerekse de dış siyasette milliyetçi politikalara ağırlık veren Rusya'nın, doğal olarak birçok ülke ile sorun yaşaması durumu ortaya çıkmıştır. Bu noktada Rusların sahip olduğu radikal milliyetçi duyguların, Türk-Rus ilişkilerine de zarar verdiği görülmektedir.

5. GENEL HATLARI İLE TÜRKİYE-RUSYA EKONOMİK İLİŞKİLERİ

Her şeye rağmen Türk-Rus ilişkilerinde özellikle ekonomik boyutta önemli gelişmelerin yaşandığı da görülmektedir. Özellikle turizm ve enerji alanında iki ülke ilişkilerinde önemli gelişmeler yaşandığı anlaşılmaktadır. Üçüncü aktörlerin tüm engellemelerine rağmen Türk- Rus ekonomik ilişkilerinin büyük bir potansiyeli olduğu ortaya çıkmaktadır.

Bilindiği üzere Türkiye ile Rusya, Batı ülkelerini şaşırtan bir ortak adımla Mayıs 2011 tarihinde karşılıklı biçimde “vize” uygulamasını kaldırmışlardır. (Tokgöz, 2011: 14). Her yönü ile Türk-Rus ilişkilerde oldukça büyük bir adım olan bu gelişmeyle gerek ticari yatırımlar gerekse de turizm alanında iki ülke ilişkilerinde büyük bir ilerleme yaşanmıştır.

Esasında Türk-Rus ticaret hacminin büyük oranını Türkiye'nin Rusya'dan yaptığı gaz ithalatları oluşturmaktadır. Bu Ticaretin yanında ekonomik ilişkiler, sanayi ve inşaat işleri ile turizmi de içerisinde almaktadır (Özel ve Gökçe Uçar, 2019: 4). İki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin süreç içerisinde oldukça çeşitlendiği ve artış gösterdiği anlaşılmaktadır.

Özünde Ekonomik ve ticari ilişkiler, Rusya ile ilişkilerimizin esas boyutunu oluşturmaktadır. Rusya en büyük dış ticari paydaşlarımızdan biridir. İki devlet arasındaki karşılıklı yatırımlar 10'ar milyar dolar düzeyine ulaşmıştır. Bugüne kadar Rusya'da Türk müteahhitlerin hayata

geçirdiği proje sayısı 1972'ye ulaşmıştır. Toplam proje bedeli ise 75,7 milyar dolar civarındadır (<https://www.mfa.gov.tr/turkiye-rusya-siyasi-iliskileri.tr.mfa>). İki ülke arasında yaşanan siyasi krizlerin ekonomik ilişkilere olumsuz etkileri olmasına rağmen Türkiye ve Rusya arasındaki ekonomik ilişkilerin büyük bir potansiyeli olduğu anlaşılmaktadır.

Görüleceği üzere iki ülke arasındaki ticari ilişkilerin en önemli boyutunu enerji ticareti oluşturmaktadır. Bilindiği üzere Türkiye ve Rusya arasındaki doğal gaz ticaretinin temeli SSCB'ye dayanmaktadır. 1984 senesinde iki devlet arasında 25 sene süreli bir doğal gaz ticareti antlaşması imzalanmıştır (Demiryol, 2014: 1444). İki ülke arasında kurulan bu ilişki ağı, Türkiye ve Rusya arasında enerji tedariki ve aktarımı konusunda bir karşılıklı bağımlılık durumunun oluşmasına sebebiyet vermiştir. Çünkü Türkiye, sahip olduğu stratejik konum nedeniyle Rusya'nın enerji sevkiyatı için önemli bir noktada yer almaktadır.

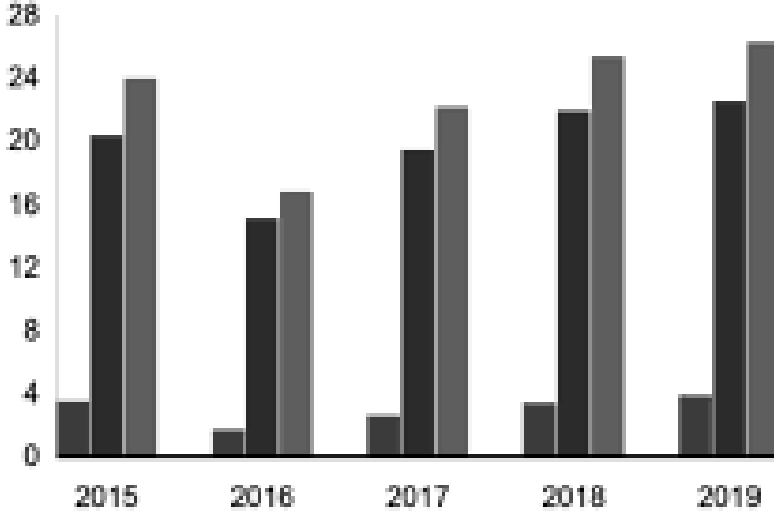
İki devletin ekonomik ilişkilerinde son dönemlerdeki kazanımlardan muhtemelen en önemlisi, Rus doğalgazının öncelikle Türkiye'ye ve Türkiye'den de diğer ülkelere sevkiyatında Mavi Akım'dan sonra Türk Akımı'nın ön plana çıkmasıdır (Zengin, 2015: 78). Her yönü ile iki ülke ilişkilerini derinleştiren bu olgu, ekonomik konulardan başlamak üzere siyasi konulara kadar yapıcı bir etki göstermiştir.

Esasında Türkiye ile Rusya arasında 1990'lı senelerde hâkim olan rekabet, daha sonrasında 2000'li senelerde konjonktürel gelişmelerin getirileri ile ama bunun da ötesinde karşılıklı oluşturulan hesaplı ve dengeli politikalarla yerini, şekillenmiş bir iş birliğine bırakmıştır (Çelikpala, 2015: 138). Her yönü ile iki ülkenin de çıkarına olan bu gelişmeler, bir taraftan iki ülke arasındaki ilişki ağını derinleştirirken aynı zamanda iki ülke arasındaki “karşılıklı bağımlılığı” da artırmıştır.

Tablo 1 Türkiye ve Rusya Dış Ticareti

Türkiye ve Rusya dış ticareti

■ İhracat (Milyar dolar) ■ İthalat (Milyar dolar)
■ Toplam

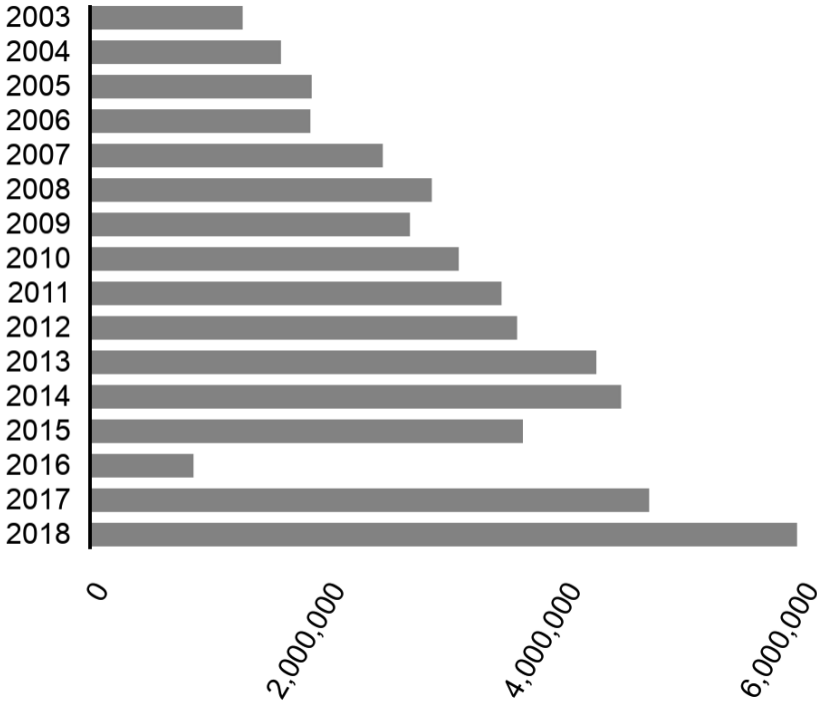

Source: TÜİK

Kaynak: Türkiye ekonomisi açısından Rusya ile ticari ilişkiler ne kadar önemli? <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiye-ekonomisi-acisindan-rusya-ile-ticari-iliskiler-ne-kadar-onemli-1719803>, (13.04.2020).

Mevcut veriler ışığında TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu) tarafından hazırlanan **Tablo-1** incelendiğinde Türkiye ve Rusya arasında ciddi bir ticaret hacminin olduğu görülmektedir. Fakat ihracat ve ithalat rakamları arasınca büyük bir dengesizliğin olduğu görülmektedir. Bu dengesizliğin, her dönem varlığını koruduğu önemli bir şekilde kendini göstermektedir.

Tablo 2 Rusya'dan Gelen Turist Sayısı**Rusya'dan gelen turist sayısı**

Source: Kültür ve Turizm Bakanlığı

BBC

Kaynak: Türkiye ekonomisi açısından Rusya ile ticari ilişkiler ne kadar önemli? <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiye-ekonomisi-acisindan-rusya-ile-ticari-iliskiler-ne-kadar-onemli-1719803>, (13.04.2022).

Mevcut temelde Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından hazırlanan **Tablo-2'**de verilen bilgiler incelendiğinde ise Türkiye ve Rusya arasındaki ekonomik ilişkilerde turizmin önemli bir bölümü oluşturduğu görülmektedir. 2000'li yılların başından günümüze Rusya'dan Türkiye'ye gelen turist sayısının genel hatları ile her yıl arttığı görülmektedir. Fakat iki ülke arasında yaşanan siyasi sorunların bu sayıyı etkilediği anlaşılmaktadır. Örneğin 2016 yılında Rusya'dan Türkiye'ye gelen turist oranında

ciddi bir düşüş yaşandığı görülmektedir. Bu düşüşün muhtemel sebebi, 2015 yılında Rusya ile Türkiye arasında cereyan eden “Uçak Krizi”dir.

SONUÇ

Esasında Türk-Rus ilişkilerini, 20. yüzyıl sürecinde dört ayrı bölüm içerisinde değerlendirmek gerekmektedir. Birinci dönem, şüphesiz ki 1. Dünya Savaşı sürecidir. İkinci dönem, 2. Dünya Savaşı süreci olarak tarihe geçmiştir. Üçüncü dönem, Soğuk Savaş yılları olarak görülmektedir. Dördüncü ve son dönem ise Soğuk Savaş sonrası ortaya çıkan Rusya Federasyonu ile başlayan süreçtir. Genel itibari ile bu dört ayrı dönem incelendiğinde, Türk-Rus ilişkilerinde en ciddi kırılmanın üçüncü dönemde yani Soğuk Savaş sürecinde yaşandığı görülmektedir.

Bugün iki ülke ilişkilerinin geldiği yeri anlamak istiyorsak, Türk-Rus ilişkilerinin tarihini referans almak zorunda olduğumuzu bilmemiz gerekmektedir. Yakın tarihe dönülecek olursa, bilindiği üzere 10 Ağustos 1941 tarihli notayla İngiltere ve SSCB, Türkiye’nin toprak bütünlüğüne saygı göstereceklerini dile getirmiş böylece Türkiye aleyhine bir karara varmadıklarına netlik getirerek Alman propagandasını susturmak istemişlerdir (Başarır, 2021: 519). Bu temelde 2. Dünya Savaşı sürecinde Türk-Rus ilişkilerinde çok ciddi sorunların yaşanmadığı anlaşılmaktadır. Özellikle SSCB ve İngiltere’nin 1941 tarihli hamlesi ile Türk-Rus ilişkilerinde bir iyileşme süreci yaşanmıştır

1990 yılı sonrası Rusya Federasyonu, dağılan “son modern çağ imparatorluğu”nun akabinde kendi içinde ciddi zorluklarla uğraşmak durumunda kalmıştır (Yılmaz, 2010: 28). Soğuk Savaş’tan hemen sonraki döneme denk gelen bu süreçte, Türk-Rus ilişkilerinde ciddi bir yoğunluğun yaşandığı görülmemektedir. Lakin 2000’li yıllar sonrasında Rusya’da Putin’in iktidara gelmesiyle beraber, Rusya’nın dış politikada ortaya koyduğu vizyon değişikliği ile Türk-Rus ilişkilerinde ciddi bir artış yaşandığı görülmektedir. Fakat Türkiye Cumhuriyetleri ile ilişkiler konusunda iki ülke ilişkilerinde açmazların yaşandığı anlaşılmaktadır.

İki önemli bölgesel güç olan Türkiye ile Rusya’nın SSCB’nin dağılmasından sonraki süreçte ilişkilerini genel olarak enerji politikaları üzerine

geliştirme gayeleri, Kasım 2015'te Türkiye'nin sınırını aşan Rus savaş uçağının düşürülmesi ile önemini yitirmiştir (İsmail ve Aliyev, 2016: 187). Enerji projeleri üzerinde iyi bir çizgide giden Türk-Rus ilişkileri, Rusya'nın tatsız hamlesi nedeniyle ciddi bir yara almıştır. Uluslararası hukuku ihlal ederek, Türk hava sahasını işgal eden Rus savaş uçağının vurularak düşürülmesi, Türk-Rus ilişkilerinde ciddi bir yara açmıştır. Fakat iki ülke arasında yaşanan siyasi süreç incelenecek olursa Türkiye'nin bu konuda ne kadar hassas olduğu, hatta bu tür ihlaller konusunda daha önce de Rusya'yı uyardığı görülmektedir. Tüm uyarılara ve uluslararası hukukun ilkelerine rağmen Rusya'nın yapmış olduğu sınır ihlali nedeniyle iki ülke ilişkilerinde, ciddi bir sorunun yaşandığı görülmüştür.

Küresel ve bölgesel barışın temini ve korunması için tarihi, siyasi, etnik ve sosyolojik bağlar ile coğrafik yapılarından kaynaklı Türkiye Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu, konumlandıkları bölgede düzen ve iş birliği konusunda çok önemli bir noktada bulunmaktadırlar (Özbay, 2011: 36). Bölge ülkelerinin ekonomik gelişimi için Türkiye ve Rusya arasında gelişen ticari ve siyasi ilişkilerin, büyük bir önemi bulunmaktadır. Özellikle Orta Aysa ve Kafkasya bölgesinin sahip olduğu enerji kaynaklarının dünyaya açılmasında Türkiye ve Rusya iş birliği, hayati bir önem taşımaktadır. Bölge üzerinde kurulacak tüm ekonomik ve siyasi dengeler için Türkiye ve Rusya'ya ihtiyaç duyulmaktadır. Bu nedenle hem üçüncü aktörlerin hem de Türkiye ve Rusya'nın başarılı bir dış politika oluşturabilmek için birbirlerinin sahip olduğu potansiyelleri dikkate alması gerekmektedir. Esasında "S-400 süreci" iki ülke ilişkilerinin geldiği olumlu noktayı anlamak adına da önemli bir örnektir. Fakat bu süreç üzerinden iki ülke ilişkilerin daha iyi bir seviyeye ulaşması gerektiği de anlaşılmaktadır.

21. yüzyıl tüm dünya toplumlarında "karşılıklı bağımlılık"ın en yüksek olduğu yüzyıl olarak tarihe geçmeye başlamıştır. Sanattan siyasete, oradan ekonomiye, sağlığa, spor ve kültürel faaliyetlere kadar tüm dünya toplumları arasında artan bir "karşılıklı bağımlılık" süreci başlamıştır. Fakat diğer dünya toplumlarına kıyasla Türkiye ve Rusya arasında çok daha yüksek bir "karşılıklı bağımlılık" sürecinin yaşandığı görülmektedir.

Gerek ekonomik gerek siyasi gerek askeri gerekse de kültürel olarak iki ülke arasında ciddi derecede iş birliği kanallarına ihtiyaç duyulduğu anlaşılmaktadır. İki Doğulu güç olan Türkiye ve Rusya'nın 21. yüzyıl sürecinde ortaya çıkması muhtemel olan "yeni dünya düzeni"nde önemli aktörler olacağı anlaşılmaktadır. Bu sebeple iki ülke ilişkilerinde yaşanan sorunların çabucak çözülmesi ve iş birliği kanallarının derinleşerek artması elzemdir.

1945'ten bu yana Türkiye, Rusya ile olan ilişkileri sayesinde Batı ittifakı ile olan ilişkilerini dengelemeye çalışmaktadır. Ruslar ise her daim Türkiye ile ilişkilerini güçlendirerek Batı ittifakından koparıp Türkiye'yi yanlarına çekmeye çalışmaktadırlar. Nihayetinde Türkiye'nin Rusya ile olan ilişkilerinde dönem dönem bir "denge politikası" yürüttüğü görülmektedir. Rusya'nın ise bu süreçten beklentisi, Batı ittifakını çatlatarak yeni bir müttefik edinebilmektedir. Bugün gelinen noktada ilişkilerin derecesi ve kapsamı konusunda belirleyici olan unsurun Moskova'nın tutumu olduğunu belirtmek gerekmektedir. Özellikle son dönemlerde Rusya'nın tam manası ile bir SSCB mirasçısı gibi davranmaya başlaması gerek Rusya'nın diğer ülkelerle gerekse de Türkiye ile ilişkilerinde bir takım açmazlara neden olmaktadır.

İki toplum arasındaki tarihi sürece yeniden dönecek olursak, Türkler ve Rusların tarihte birçok kez savaşmaları bir rastlantı değildir. Her iki ülke de neredeyse aynı bölgeler üzerinde liderlik kurmak isteyen iki komşu güç olmuştur. Ayrıca gerek medeniyet özellikleri gerekse de tarihten beklentileri her iki ülkeyi de birbirinin ötekisi olmaya itmiştir. Her iki toplum arasında farklılıkların olduğu gibi ciddi yakınlık bağlarının olduğu görülmektedir. Özellikle Osmanlı ve Çarlık Rusyası dönemleri incelenecek olursa Osmanlı topraklarında önemli sayıda Slav kökenli insanın, Rus topraklarında ise ciddi bir sayıda Türk kökenli insanın yaşadığı görülmektedir.

Bugüne gelindiğinde ise Türk-Rus ilişkilerinde en önemli başlığın enerji politikaları olduğu görülmektedir. Bu noktada Rusya, olabildiğinde ben merkezli hareket etmeye çalışmaktadır. Rusya'nın sahip olduğu bu anlayışın etkisi Karadeniz'den Libya'ya kadar kendisini

göstermektedir. Lakin bilinmesi gereken en önemli konu ise Rusya'nın enerji politikalarının başarıya ulaşabilmesi ve süreklilik göstermesi için Türkiye'nin desteğinin şart olduğudur. Türkiye olmadan Rusya'nın enerji politikalarının sürekli ve güvenli bir şekilde ilerlemesi zor bir konudur. Bu nedenle Türkiye'nin sahip olduğu sosyo-politik ve jeopolitik konunun önemi bir kere daha Rus politika yapımcıları tarafından değerlendirilmeye alınmalıdır.

Türk-Rus ilişkilerinin ticaret, turizm ve enerji konusu başta olmak üzere birçok konuda gelişim potansiyeline sahip olduğu görülmektedir. İki ülke arasında kurulan ilişkilerin gelişim göstermesi sonucunda Batıya olan bağımlılığın ciddi derecede azalacağı açık bir şekilde görülmektedir. Fakat iki ülke arasında var olan ilişkiler, her daim iki ülkenin bölge üzerinde sahip olduğu çatışan siyasi çıkarlar nedeniyle yara almaktadır. Bu temelde Türk-Rus ilişkileri, uzun bir dönemde ve birden çok devlet nezdinde ele alınmalıdır. Hem Türkler hem de Ruslar, önemli iki imparatorluğun mirasına sahiptir. Her iki imparatorluk da çağının süper gücü olmaya gayret göstermişlerdir. Bugün için bu iki imparatorluğun mirasçısı olan Türkiye ve Rusya'nın gerek kendi bölgelerinde gerekse de küresel alanda çatışan siyasi anlayışlara sahip olabilmek ihtimalleri bulunmaktadır.

Bilindiği üzere bölge üzerinde yaşanan sorunların barışçıl bir temelde çözülebilmesi için Türkiye ve Rusya iş birliğine ihtiyaç duyulmaktadır. Geçtiğimiz dönemde Suriye'de yaşanan sorunun ve bugüne gelindiğinde Ukrayna'da yaşanan sorunun barışçıl bir temelde çözülmesi için Türkiye ve Rusya iş birliğine her zamankinden daha çok ihtiyaç duyulmaktadır. Bu nedenle gerek bölge ülkelerinin huzuru gerek Türk ve Rus halkının geleceği gerekse de Batılı aktörlere olan bağlılığın azalması için ciddi bir şekilde Türk-Rus ilişkilerinin gelişmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu temelde 21.yüzyıl sürecinde oluşması muhtemel olan “yeni dünya düzeni” için Türk-Rus iş birliğinin çok önemli bir eşik olduğu düşüncesini paylaşmaktayız.

KAYNAKÇA

- Başkan, B. (2014). *From religious empires to secular states: state secularization in Turkey, Iran and Russia*, New York: Routledge.
- Başarıır, M. (2021). Stalingrad Savaşı Döneminde Türkiye-Sovyet Rusya İlişkileri (1941-1943), *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 72, ss. 491-522.
- Boy, A. (2020). Dostluktan Yol Ayrımının Başlangıcına Doğru Türk-Rus İlişkileri (1923-1938), *Tarih ve Gelecek Dergisi*, Cilt 6, Sayı 3, ss. 818-840.
- Boterbloem, K. (2018). *A History of Russia and Its Empire: From Mikhail Romanov to Vladimir Putin*, Lanham: Rowman & Littlefield Publishers.
- Çelikpala, M. (2015). Rekabet ve İş Birliği İkileminde Yönünü Arayan Türk-Rus İlişkileri, *Bilig /72*, ss. 117-144.
- Demiryol, T. (2018). Türkiye-Rusya İlişkilerinde Enerjinin Rolü: Asimetrik Karşılıklı Bağımlılık ve Sınırları, *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 17, (4), ss. 1438-1455.
- Edited by Kanet, Roger E. and Piet, R. (2014). *Shifting Priorities in Russia's Foreign and Security Policy*, Farnham: Ashgate Pub Co.
- İsmail, E. ve Aliyev B. (2016). Türkiye-Rusya İlişkilerinde Enerjinin Rolü, *TYB Akademi*, 17, ss. 187-211.
- Kasparov, G. (2015). *Winter is Coming: Why Vladimir Putin and the Enemies of the Free World Must Be Stopped*, New York: PublicAffairs.
- Kelkitli, Fatma A. (2017). *Turkish-Russian Relations: Competition and Cooperation in Eurasia*, Abingdon: Routledge Focus.
- Keohane, Robert O. and Nye, Joseph S. (2011). *Power and Interdependence*, Glenview: Pearson.
- Langdon, Kate C. and Tismaneanu, V. (2020). *Putin's Totalitarian Democracy: Ideology, Myth, and Violence in the Twenty-First Century*, 2020, Cham: Palgrave Macmillan.

- Lo, B. (2003). *Vladimir Putin and the Evolution of Russian Foreign Policy (Chatham Ho-use Papers)*, Melbourne: Blackwell Publishing Ltd.
- Özbay, F. (2011). Soğuk Savaş Sonrası Türkiye-Rusya İlişkileri: 1992-2010, *Bilge Strateji*, 3, ss. 35-77.
- Özel, S. ve Uçar, Belkıs G. (2019). Türkiye-Rusya İlişkilerinin Ekonomik Boyutu, *edam -Ekonomi ve Dış Politika Araştırmalar Merkezi, Dış Politika& Güvenlik*, Temmuz 2019/11.
- Özsoy, B. (2019). Siyasi ve Ekonomik Perspektiften Azerbaycan-Kırgızistan İlişkileri Üzerine Bir Değerlendirme, *Tarih Okulu Dergisi (Tod)*, Yıl 12, Sayı XXXVIII, ss. 751-764.
- Rose, R. and Munro, N. (2002). *Elections without Order: Russia's Challenge to Vladimir Putin*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Shields, Charles J. (2002). *Modern World Leaders Vladimir Putin*, New York: Infobase Publishing.
- Sylvan, L. (2014). *Vladimir Putin Russian Leader*, Minnesota: ABDO Publishing Company.
- Tamkin, N. (2009). *Britain, Turkey and the Soviet Union, 1940-45: Strategy, Diplomacy and Intelligence in the Eastern Mediterranean (Studies in Military and Strategic History)*, London: Palgrave Macmillan.
- Ter-Matevosyan, V. (2019). *Turkey, Kemalism and the Soviet Union: Problems of Modernization, Ideology and Interpretation*, Cham: Palgrave Macmillan.
- Toprak, S. (2011). 1919-1945 Dönemi Türk-Rus İlişkileri, *Toplum Bilimleri*, 5 (9), ss. 161-170.
- Topsakal, İ. (2016). Tarihi Süreçte Rusya-Türkiye İlişkileri, *Marmara Türkiyat Araştırma-ları Dergisi*, 3, ss. 33-53.
- Tokgöz, E. (2011). Dünden Bugüne Türkiye-Rusya Ekonomik İlişkilerinde Üç Büyük Dönem, *Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi/ Journal Of Ufuk University Institute Of Social Sciences*, Cilt/Vol: 1 Sayı/No: 1, ss. 6-14.

- Tsygankov, Andrei P. (2015). *Russia's Foreign Policy: Change and Continuity in National Identity*, Lanham: Rowman & Littlefield.
- Yeltin, H. (2021). Neoklasik Realizm Bağlamında Türkiye-Rusya İlişkileri ve Ara Değişkenlerin Rolü: Andrey Karlov Suikasti, *International Journal of Economics Administrative and Social Sciences*, 4 (1), ss. 37-57.
- Yılmaz, E. (2010). Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türk-Rus İlişkileri, *Journal of Management and Economics Research*, 8 / 13, ss. 27-42.
- Zengin, E. (2016). Türkiye ve Rusya Federasyonu Ticari İlişkileri, *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, 4 / 1, ss. 61-103.
- Türkiye ekonomisi açısından Rusya ile ticari ilişkiler ne kadar önemli? <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiye-ekonomisi-acisindan-rusya-ile-ticari-iliskiler-ne-kadar-onemli-1719803>, (13.04.2020).
- Türkiye-Rusya İlişkileri, <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-rusya-siyasi-iliskileri.tr.mfa>, (01.06.2022).

